

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ І ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ
ІМЕНІ ІВАНА ЗЯЗЮНА

Відділ змісту і технологій педагогічної освіти

**НЕПЕРЕРВНА ПЕДАГОГІЧНА ОСВІТА
XXI СТОЛІТТЯ**

Збірник матеріалів

**XX Міжнародних педагогічно-мистецьких читань
пам'яті професора О.П. Рудницької**

Випуск 6 (18)

Київ 2023

Рекомендовано до друку
вченою радою Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна
НАПН України (протокол №3 від 27 лютого 2023 р.)

Неперервна педагогічна освіта ХХІ століття: зб. матеріалів ХХ Міжнародних педагогічно-мистецьких читань пам'яті проф. О.П. Рудницької / [наук. ред.: Г.І. Сотська, М.П. Вовк]. – Вип. 6 (18). – Чернівці: Букрек, 2023. – 180 с.

Наукові редактори:

Г.І. Сотська, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, заступник директора з науково-експериментальної роботи Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України;

М.П. Вовк, доктор педагогічних наук, професор, завідувач відділу змісту і технологій педагогічної освіти Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України.

Редакційна колегія:

Н.Г. Ничкало, доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України, академік-секретар Відділення професійної освіти і освіти дорослих НАПН України;

Л.Б. Лук'янова, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, директор Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України;

Л.О. Хомич, доктор педагогічних наук, професор, заступник директора з наукової роботи Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України;

Н.О. Філіпчук, доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу змісту і технологій педагогічної освіти Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України;

Ю.В. Грищенко, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник відділу змісту і технологій педагогічної освіти Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України.

Рецензенти:

Лаврінченко О.А. – доктор педагогічних наук, професор, головний науковий співробітник відділу теорії і практики педагогічної освіти Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України;

Гордієнко В. В. – кандидат педагогічних наук, вчений секретар Відділення професійної освіти і освіти дорослих НАПН України

У збірнику представлено тези доповідей, презентованих під час Міжнародних мистецько-педагогічних читань пам'яті професора О.П. Рудницької у формі кластерної технології (1 грудня 2023 р. м. Київ), що висвітлюють сучасні проблеми педагогічної і мистецької освіти. Проблематика збірника матеріалів диференційована відповідно до актуальних проблем педагогічної освіти: філософсько-аксіологічні і андрагогічні засади педагогічної освіти; мистецька освіта в Україні і світі; національний і зарубіжний досвід підготовки сучасного вчителя; педагогічна майстерність педагога; теорія і практика музейної педагогіки; наукові здобутки молодих дослідників.

Для наукових і науково-педагогічних працівників, докторантів, аспірантів, викладачів, учителів, студентів і магістрантів закладів педагогічної вищої і фахової передвищої освіти, методистів інститутів післядипломної педагогічної освіти.

2. Указ Президента України від 24 лютого 2022 р. №64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», затверджений Законом України від 24 лютого 2022 року № 2102-IX (дата звернення: 01.04.2022 р.).

3. Лист Міністерства освіти і науки України від 06.03.2022 №1/3371-22 «Про організацію освітнього процесу» (дата звернення: 01.04.2022 р.).

УДК 378.091.057.875

В.М. Корх, м. Київ

ЗАСТОСУВАННЯ ТРЕНІНГОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ З МЕТОЮ РОЗВИТКУ МЕХАНІЗМІВ ВЗАЄМОРОЗУМІННЯ У СТУДЕНТІВ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЗВО

Основним завданням закладу вищої освіти є підготовка спеціаліста з обраного фаху, який був би здатним у процесі власної трудової діяльності професійно виконувати певну соціальну функцію. Сучасний заклад вищої освіти зокрема готує фахівців, які можуть виконувати роль вчителя, роль практичного психолога, соціального педагога, вихователя чи керівника дошкільної установи тощо. Вирішальним у підготовці фахівців освіти, на нашу думку, є відповідна готовність, ставлення, певна позиція студента відносно своєї професійної діяльності.

Питання вивчення особливостей мотивації професійної самореалізації студентів вузу через аналіз внутрішніх психологічних характеристик даного процесу (потребово-мотиваційна, ціннісно-смилова, афективна сфери тощо) відображена в роботах О.М. Леонтьєва, Г.С. Костюка, К.А. Абульханової-Славської, С.Д. Максименка, А.О. Вербицького, І.О. Зимної, Т.М. Титаренко, І.Я. Зязюна, Н.В. Кузьміної, Ю.М. Кулюткіна, А.К. Маркової, Л.М. Мітіної, В.О. Моляко, В.Ф. Моргун, В.А. Семиченко, Т.С. Яценко, О.Ф. Бондаренка, П.П. Горностая, Т.В. Говорун, В.Г. Панка, Н.В. Чепелевої та ін.

Середовище і особистість представлені у дослідженнях К. Левіна і Л.С. Виготського у єдності як визначальні детермінанти розвитку особистості. Тому ними визначений єдиний досліджуваний предмет – особистість та її оточення, особистість та її потребово-мотиваційні компоненти діяльності, особистість та її розвиток.

Конкретизація даної проблематики актуалізується в науковому інтересі до освітнього середовища як чинника, умови навчання і розвитку особистості і, звичайно, як поняття педагогічної і психологічної науки і практики у 90-ті роки ХХ ст. Суттєвий прорив у дослідженні проблем освітнього середовища забезпечений перш за все роботами В.В. Рубцова, І.А. Баєва, Т.Г. Івошина, В.І. Панова, В.А. Ясвіна, В.І. Слободчикова, Н.І. Поливанова, І.В. Єрмакова та ін. Зазвичай, вживаючи поняття «освітнє середовище», педагоги та психологи прагнуть підкреслити, що навчання, виховання, розвиток і соціалізація дитини відбувається не тільки під впливом навчальних і виховних дій педагога і не тільки залежно від індивідуально-психологічних особливостей конкретної особистості. Ефективність вказаних дій, як і власне навчання і розвиток дитини, завжди відбуваються в певних просторово-предметних,

міжособистісних, соціокультурних умовах, які можуть і сприяти, і ускладнювати навчання і розвиток під впливом педагогічних дій.

Освітнє середовище розглядається як система впливів і умов формування особистості, а також можливостей для саморозвитку, які містяться в її оточенні (В.А. Ясвін). Відносини в освітньому середовищі повинні будуватися на основі взаєморозуміння, переважаючого позитивного настрою, авторитетності його керівників, участі всіх суб'єктів в управлінні освітнім процесом, згуртованості і усвідомленості, продуктивності взаємодії у навчальному компоненті освітнього процесу.

У результаті дослідження освітнього середовища як чинника формування мотивів професійної самореалізації студентів педвузу [5] було встановлено, що провідним зовнішнім чинником є освітнє середовище конкретного факультету, а основними внутрішніми умовами, які визначають особливості формування мотивів професійної самореалізації майбутніх фахівців є: мотивація вибору певної професії та вступу до даного вузу, адаптаційні можливості особистості студентів, особливості становлення Я-концепції, рефлексивні здібності, індивідуально-типологічні тенденції, ставлення до обраного фаху, вміння взаємодіяти з оточенням (як соціальним, так і предметним), стилеві характеристики поведінки, креативні можливості тощо.

За результатами дослідження Т.Д. Кричківської, більшість студентів закладів вищої педагогічної освіти (67%) вважають середовище, в якому навчаються, кар'єрним; 22% студентів назвали освітнє середовище творчим, яке сприяє вільному розвитку активної особистості, а решта 11% студентів вважають освітнє середовище типовим, догматичним, яке сприяє розвитку як пасивності так і залежності особистості (вибірка – 245 студентів закладів вищої педагогічної освіти).

Серед викладачів закладів вищої педагогічної освіти (вибірка 18 осіб) точки зору розподілилися наступним чином: 49% респондентів вважають освітнє середовище, в якому реалізують свої професійні потенції, кар'єрним по типу активної залежності, 46% - творчим, яке сприяє вільному розвитку особистості і 5% – типовим догматичним середовищем.

На основі даних результатів дослідження дослідниця виділяє наступні проблеми при організації освітнього середовища з метою його ефективною, конструктивною і успішною життєдіяльністю: 1) проблема створення освітнього простору освітнього закладу, що дає можливість вибору різних освітніх технологій, форм діяльності та інших умов, які забезпечували б задоволення потреб суспільства і самих студентів та викладачів і їх навчання, викладання, розвитку, професіоналізації в цілому; 2) проблема *створення різних спільностей* між студентами і викладачами і між самими студентами на основі включення їх в різні види спільно-розподільної навчальної, комунікативної, дослідницької, художньої, спортивної, наукової та інших видів діяльності, необхідних для успішного оволодіння фахом; 3) проблема створення ситуації взаємодії, в межах яких відбувається зустріч студента, викладача, та інших суб'єктів освітнього процесу з освітнім простором; 4) проблема створення

учбових ситуацій, спрямованих на актуалізацію зони ближнього розвитку майбутнього фахівця [5].

Результати емпіричного дослідження студентської молоді педвузу (вибірка 118 осіб) Н.М. Савелюк (2021) свідчать, що найбільш потужний потенціал для підтримки психологічного благополуччя майбутніх освітян має «переживання задоволення від особистого спілкування з членами сім'ї або друзями». Натомість проблемні моменти пов'язані із самостваленням та потребою у міжособистісному спілкуванні у деяких респондентів. Старшокурсники є більш психологічно благополучними порівняно з першокурсниками. В цілому по вибірці респонденти підтверджують власне особистісне зростання як переживання постійного саморозвитку, відкритості до нового досвіду, самореалізації, самовдосконалення, самопізнання та самоефективності.

Одним із стратегічних напрямів розвитку сучасної освіти є визначення її змісту. Основним її завданням є становлення у людини технік рефлексії, соціального сприймання та розуміння, дії, комунікації; формування багатомірності свідомості, здатності до самовизначення, саморозвитку та самореалізації. У цьому контексті вивчення динамічних характеристик освітнього середовища закладу вищої освіти є досить значущим у науково-практичному плані. Для викладачів вузу важливим є те, як відбувається професійне становлення студентів, особливості їхньої учбової адаптації, проблеми, з якими стикаються студенти на різних етапах навчання. Для студентів цікавими з точки зору практики є питання, які стосуються сфери міжособистісних відносин у групі, аналіз умов, що впливають на життєвий простір, оцінка успішності і рівня домагань майбутньої професійної діяльності.

З метою оптимізації міжособистісних відносин студентів у групах, розвитку соціально-перцептивних та комунікативних здібностей та сприяння самопізнання, саморозвитку та самореалізації студентів в освітньому середовищі ЗВО пропонуємо використовувати тренінгові технології в освітньому процесі.

Під *соціально-психологічним тренінгом* (СПТ) у широкому сенсі розуміється система активної підготовки до взаємодії. Відомо, що процес взаємодії, соціальної перцепції (міжособистісного сприймання та пізнання) та комунікації є сторонами цілісного процесу спілкування (Г.М. Андреева). Загальна мета СПТ – підвищення компетентності у царині спілкування як міжособистісної взаємодії, удосконалення комунікативної поведінки особистості (В.П. Захаров, Н.Ю. Хрящева, Л.А. Петровська, А.П. Ситников). Головними перевагами СПТ як засобу навчання виступає його здатність слугувати цілям навчання і можливість переводити реальні цілі в реальні результати (В. Сатір). З цією метою широко використовуються такі форми роботи як групові дискусії та ігрові розвиваючі та психокорекційні вправи.

Різні дослідники застосовували у своїх дослідженнях тренінгові технології з метою формування певних якостей особистості: Ю.Н. Ємельянов, Л.О. Петровська, І.О. Вахоцька та О.А. Жирун використовували соціально-психологічний тренінг для розвитку комунікативної компетентності;

С.П. Третьяков – з метою корекції особливостей емоційного реагування, підвищення професійної готовності, формування продуктивних взаємостосунків з оточуючими, розвитку психологічної компетентності тощо.

Застосування тренінгових технологій в освітньому процесі ЗВО сприяють розвитку студентської молоді завдяки таким особливостям (О.В. Чуйко):

- налагодження групової згуртованості, особливості організації їх освітньо-виховного процесу;

- усвідомлення під час тренінгу на власному досвіді цінності згуртованості колективу для виконання спільних завдань, координації дій, обміну інформацією загалом для майбутньої професійної діяльності (профілактики професійного вигорання, розвитку, досягнень);

- усвідомлення процесу навчання як частини життєвого плану, у якому всі ситуації навчання (труднощі у роботі, побуті, стосунках) можуть стати важливим досвідом, ресурсом для професійного успіху;

- усвідомлення цінності знань для задоволення потреби відчувати себе професіоналом, особистістю, яка реалізувала власний потенціал [7].

Л.О. Петровська поділяє всі форми соціально-психологічного тренінгу на дві групи: орієнтовані на розвиток спеціальних умінь, які можна класифікувати за трьома царинами спілкування: комунікативні, перцептивні та інтерактивні, і на поглиблення аналізу ситуацій загалом. Особливістю СПТ є активне оволодіння соціально-психологічними компетенціями. Принцип активності того, хто навчається, реалізується через включення в навчання елементів дослідження (Ю.Н. Ємельянов, Л.О. Петровська).

Навчальний ефект групової взаємодії в соціально-психологічному тренінгу визначається тим, що група сама стає моделлю для вивчення соціально-психологічних явищ і своєрідною лабораторією формування перцептивних умінь (В.П. Захаров, Н.Ю. Хрящева).

Завдання СПТ стосуються як особистості, так і групи. Традиційно завданнями тренінгу вважають:

1. одержання знань у галузі психології особистості і групи;
2. формування і розвиток навичок спілкування;
3. корекція і розвиток особистості;
4. формування, корекція і розвиток установок для успішного спілкування;
5. розвиток здатності адекватно сприймати і оцінювати себе самого, інших людей, а також взаємовідносини між людьми (І.О. Вахоцька).

Реалізація принципу активності учасників тренінгової взаємодії, їх творчої позиції та об'єктивації поведінки можлива також в *рольовій грі*. Активна взаємодія учасників рольової гри породжує у кожного з них потребу в більш точному сприйнятті себе самого і свого співрозмовника, що стимулює розвиток рефлексії (О.А. Жирун), як одного з механізмів міжособистісного розуміння, сприймання та пізнання.

До головних механізмів соціального сприймання та пізнання відносять: ідентифікацію (О.В. Шевченко), рефлексію (Т.В. Комар, 2003; А.Ю. Рождественський 2002), емпатію (Т.В. Василішина, 2000; І.М. Коган,

2005), атракцію (В.М. Фомічова, 1998), каузальну атрибуцію (Г.М. Андрєєва, О.О. Бодальов) тощо. Соціально-перцептивні якості включають: здатність всебічно та адекватно сприймати та оцінювати себе, інших людей та міжособистісні стосунки.

Соціально-психологічними особливостями становлення механізмів соціального сприймання в юнацькому віці, до якого ще можна віднести студентів молодших курсів, є провідна навчально-професійна діяльність разом з подальшим розвитком самосвідомості, загального інтелекту, сфери цінностей та саморегуляції, розвиваються соціальні здібності (О.І. Власова) до адекватного сприймання, пізнання, оцінки та прогнозу соціальних ситуацій, їх об'єктивного проектування та реалізації через активне використання власних соціально-перцептивних та соціально-регулятивних властивостей, розвиток соціальної компетентності особистості [2].

Соціально-психологічні особливості становлення механізмів взаєморозуміння в юнацькому віці за результатами нашого дисертаційного дослідження [4] полягають у недостатній сформованості емпатійних та ідентифікаційних якостей, несформованому сприйманні емоційного стану партнера по взаємодії, тобто несформованому емоційному інтелекті, зниженій соціальній рефлексивності, що впливає на процес міжособистісного сприймання та взаємодії.

Вивчаючи розвиток механізмів соціального сприймання в юнацькому віці в рамках нашого дисертаційного дослідження, ми використовували соціально-психологічний тренінг у формуючому експерименті. Для оптимізації становлення механізмів міжособистісного взаєморозуміння в юнацькому віці нами було удосконалено та апробовано програму соціально-психологічного тренінгу, яку побудовано на основі технологічного підходу з використанням інтерактивних технік: проблемних міні-лекцій, групових дискусій, «мозкового штурму», рольових ігор, аналізу та обговорення ситуацій тощо. У програмі було враховано вікові та психологічні особливості особистості в юнацькому віці, а також особливості становлення механізмів соціального сприймання та розуміння, встановлені на констатувальному етапі наукового дослідження. Інтерактивний характер тренінгових занять сприяв міжособистісній взаємодії, розвитку механізмів взаємного сприймання та розуміння, покращенню стосунків між членами групи та отриманню нового корисного досвіду ефективної соціальної взаємодії [4].

У даний момент ми розробляємо навчальний курс за вибором для магістрів «Студія тренінгових комунікацій», метою якого є оволодіння студентами навичками побудови тренінгових програм, підбором відповідних розвиваючих або психокорекційних вправ та тренінгових дій, ефективному веденню групи з метою розвитку комунікативних навичок учасників освітнього процесу.

Вважаємо доцільним застосовувати тренінгову взаємодію у рамках наших навчальних курсів «Основи психотерапії», «Психологія особистості», «Організація психологічної служби», «Студія тренінгових комунікацій» з метою сприяння розвитку механізмів взаєморозуміння, оптимізації міжособистісних відносин у студентських групах, самопізнання, розвитку та

цілісної самореалізації студентів в освітньому середовищі закладу вищої освіти.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Афанасьєва Н. Є., Перелигіна Л. А. Теоретико-методологічні основи соціально-психологічного тренінгу. 2016. – 165 с.
2. Власова О.І. Психологія соціальних здібностей: структура, динаміка, чинники розвитку: монографія – К.: ВПУ «Київський університет», 2003 – 308 с.
3. Жирун О.А. Психологічні особливості розвитку комунікативної компетентності у майбутніх редакторів у взаємодії з авторами: автореф. дис...канд. психол. наук: 19.00.07 / Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України. – К., 2006. – 20 с.
4. Корх В.М. Розвиток механізмів соціальної перцепції в підлітковому та юнацькому віці: Дис...канд. психол. наук: 19.00.05/ КНУ ім. Т.Шевченка. МОН України – Київ, 2013. – 278 с.
5. Кричківська Т.Д. Освітнє середовище як чинник формування мотивів професійної самореалізації студентів вузу // Актуальні проблеми психології./ за ред. С.Д. Максименка, М.В. Папучі – 2007. Вип. 1, Т.10. – С. 158-164.
6. Філософія освітнього простору: психологічний та психолінгвістичний дискурс: колективна монографія / за ред. Н.В. Корчакової, Київ: вид-во «Центр учбової літератури», 2022 - 468 с.
7. Чуйко О.В. Застосування тренінгової технології на лекції як ефективна умова розвитку професіонала / Актуальні проблеми психології. – 2007. Вип. 1, Т.10. – С. 147-150.

УДК 378.6:37

О.М. Мартин, м. Мукачєво

ПЕДАГОГІЧНА ОСВІТА У РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ

Формування нової генерації висококваліфікованих професіоналів з інноваційним, творчим типом мислення, розвиненою світоглядною культурою сьогодні є стратегічним орієнтиром розвитку освіти. Педагогічна освіта як соціальний інститут розвитку людських ресурсів, демократії та рівності, виконує за допомогою педагога такі важливі функції у суспільстві: розвиває творчі здібності людини, поглиблюючи її участь в економічних, соціальних та культурних відносинах у суспільстві, забезпечуючи ефективніший внесок у інноваційний розвиток людського потенціалу; має вирішальний вплив на соціальний розвиток

Саме розвиток педагогічної освіти і передової науки є одним із ключових пріоритетів, необхідних для входження українського соціуму до групи найбільш розвинених і конкурентоспроможних країн світу. Турбота міжнародної педагогічної спільноти про якість людського потенціалу є сьогодні важливим стратегічним підходом. На основі результатів аналізу